

VU Research Portal

Eeuwig ambigu en problematisch?

de Koster, Margo

published in

Herinneren en vergeten in de politie
2017

document version

Version created as part of publication process; publisher's layout; not normally made publicly available

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Koster, M. (2017). Eeuwig ambigu en problematisch? Heden en verleden van de verhouding politie – bevolking. In P. Ponsaers, G. Meershoek, & M. De Koster (Eds.), *Herinneren en vergeten in de politie* (pp. 13-29). (Cahiers Politiestudies; Vol. 45). MAKLU Uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Eeuwig ambigu en problematisch?

Heden en verleden van de verhouding politie-bevolking

Cahiers Politiestudies
Jaargang 2017-4, nr. 45
p. 15-32
© Maklu-Uitgevers
ISBN 978-90-466-0909-5

Margo De Koster¹ & Els Enhus²

Inleiding

Het neerschieten van een ongewapende verdachte, het vaak gespierde optreden dat soms dodelijke slachtoffers maakt, het etnisch profileren, het hardhandig ingrijpen bij vreedzame betogingen en de brede media-aandacht voor zulke incidenten, plaatsten de politie het afgelopen decennium weer volop in de schijnwerpers. Ze leidden tot protestacties, rellen en opstootjes, een sterke toename van klachten van burgers over het politieoptreden en verhitte debatten die getuigden van een groot publiek wantrouwen. Dat vertrouwen werd bovendien enkel nog versterkt door de reacties van de bevoegde politieoverheden, die het gedrag van de betrokken politiemensen hetzij goedkeurden, hetzij afdeden als het werk van enkele ‘rotte appels’, en door het grotendeels uitblijven van strafrechtelijke sanctionering door de parketten.

Vanuit wetenschappelijke hoek kwam er een stroom aan literatuur tot stand over het legitimiteitsverlies van de politie en bij uitbreiding van de staat in zijn geheel (Jackson et al., 2012; Jackson & Bradford, 2010; Mazerolle et al., 2013; Tankebe, 2013; Trinkner et al., 2016; Tyler, 2011). Deze studies wezen erop dat het als legitiem beschouwen van de politie niet enkel inhoudt dat burgers de politiediensten steunen, maar ook dat ze hen als officiële autoriteiten erkennen en er zich aan onderwerpen. Er trad, zoals Tyler (2006) het noemde in zijn werk *Why people obey the law*, een *legitimacy turn* op in de criminologie, waarbij het inzicht centraal kwam te staan dat legitimiteit een directe en indirecte invloed uitoefent op inschikkelijkheid (*compliance*) ten opzichte van de wet. Wanneer burgers menen dat ze onheus worden behandeld worden door de gerechtelijke overheden (waaronder politie), zullen ze sneller de legitimiteit van de wet en strafrechtelijke actoren in vraag stellen en hen in hun werking gaan hinderen doordat ze minder bereid zijn vrijwillig regels en wetten na te leven. Tyler zal dan ook

¹ Docent Historische criminologie aan de Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Criminologie, Crime and Society Research Group (CriS) en de Vrije Universiteit Amsterdam, Afdeling Strafrecht en Criminologie.

² Professor aan de Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Criminologie, Crime and Society Research Group (CriS).

pleiten voor veranderingen binnen de politie waarbij *procedural justice* in de optredens wordt nagestreefd en het uitbouwen en behouden van vertrouwen van de burgers minstens evenveel aandacht en waardering krijgt als het bestrijden van criminaliteit (Tyler, 2006; 2011).

Veeleer dan te steunen op afschrikking, veronderstelt dit een meer democratische stijl van optreden waarin vertrouwen en legitimiteit centraal staan, die participatief, fair en respectvol is en die aansluit bij de verzuchtingen van de lokale gemeenschap (Trinkner et al., 2016). Deze wijze van optreden zou niet enkel de vrijwillige inschikkelijkheid van burgers ten aanzien van de wet verhogen, de onderlinge samenwerking verbeteren en conflicten voorkomen, maar ook het zelfbeeld en de eigenwaarde van de betrokkenen opkrikken (Jackson et al., 2012; Jackson & Sunshine, 2007; Tyler, 2006). Een onheuse benadering van burgers door de politie brengt daarentegen, volgens deze studies, zeer duidelijk de boodschap over dat men niet wordt gewaardeerd in de samenleving (Jackson et al., 2012). Deze bevindingen van deskundigen vinden druppelsgewijs ingang bij beleidsmakers en inspireren maatregelen zoals onder meer het registreren van *stops* en *searches*, het geruik van de bodycam die de interactie tussen politie en burger moet filmen en een pleidooi voor meer in de samenleving en de buurt ingebed politiewerk, waarbij er rechtstreeks contact is met de burgers en aandacht voor de context waarin men optreedt.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof we zijn teruggekeerd naar een niet zo ver verleden dat gelijklopende analyses en maatregelen kende. Tijdens de legitimiteitscrisisen in diverse Westerse landen vanaf de jaren 1960 kwamen er corruptiepraktijken bij politiediensten aan het licht en was er groeiende kritiek op het paramilitaire karakter en repressieve optredens van de politie. Dit vormde de aanleiding voor een diepgaand in vraag stellen van de politie en haar rol in de samenleving. De uitwassen en dysfuncties zouden er met name voor hebben gezorgd dat de burger de politie als onbetrouwbaar, weinig competent en zelfs als 'corrupt' ging afschilderen. In dit discours staat het beeld centraal van een spiraal van wederzijds wantrouwen, die de kloof tussen politie en bevolking met de jaren enkel zou hebben vergroot en mogelijk zelfs onoverbrugbaar gemaakt (Enhuis, 2003). Deze legitimiteitscrisisen van het einde van de twintigste eeuw leidden wereldwijd tot pleidooien en maatregelen om de politie dichterbij de burger te brengen en tot een gemeenschapspolitie om te vormen (Brogden & Nijhar, 2005)

Ons inspirerend op Loftus (2010, p. 2) en Monjardet (2000, p. 366) stellen we ons de vraag hoe men kan verklaren dat de verspreiding en implementatie van het COP-model zo verkeerd konden lopen dat een aantal decennia nadien opnieuw een ernstige legitimiteitscrisis wordt vastgesteld. Heeft dit te maken met maatschappelijke veranderingen tengevolge van de verhoogde mobiliteit van mensen, grote vluchtelingenstromen en terreurdreigingen, die de onveiligheidsgevoelens sterk hebben doen toenemen? Of gaat het veeleer om verschuivingen in het wetenschappelijke denken waardoor men de aandacht meer op de aard van het legitimatieprobleem zelf ging vestigen, eerder dan in de eerste plaats naar oplossingen te zoeken? Heeft dit mogelijk ook te maken met de vernietigende vaststelling van veel empirisch politieonderzoek dat er in feite nooit een werkelijke implementatie is gekomen van het nieuwe COP-denken binnen de politie? Zo stellen Brogden en Nijhar (2005, p. 161) dat "*community policing is, at best, unproven practice. At worst, it is simply a practice that reinforces existing schisms and inequalities*", en ook Klockars (1988, p. 240) beweert dat "[its] purpose is to conceal, mystify and legitimate

police distribution of non-negotiable force". Liep de implementatie mis doordat in diezelfde periode met het "*new public management*" een denken in termen van klanten, resultaten en performantiematen als dé oplossing voor het legitimiteitsprobleem op de voorgrond verscheen, terwijl deze oriëntatie mogelijk precies voor een verdere vermindering van legitimiteit zorgt (Terpstra & Trommel, 2007)?

Alhoewel al deze verklaringen ongetwijfeld een deel van het antwoord bieden, ontbreekt er in de actuele debatten en analyses nog een belangrijk element dat mogelijk mee ten grondslag ligt aan de nieuwe impasse waarin de politie is terecht gekomen. Wanneer we de huidige debatten vergelijken met de laat-twintigste-eeuwse in hun concrete probleemanalyse, kunnen we een analytisch (maar in de reële politiepraktijk onbestaand) onderscheid maken tussen discussies over de wijze waarop burgers door hun vragen de politierol en -werking invullen (rolperspectief) en anderzijds de wijze waarop de politie haar rol vorm geeft via het invullen en uitvoeren van haar taken (taakperspectief) (Enhus, 2006). Vandaag wordt de aandacht vooral toegespitst op dit laatste aspect, terwijl men in vroegere debatten over legitimiteitsproblemen bij de politie meer keek naar de rol van de burger in de totstandkoming van het politionele takenpakket. In beide gevallen gaat het om een al te eenzijdige analyse van de kenmerken van het dagelijkse politiewerk. Men kan immers argumenteren dat het precies de complexiteit, de ambiguïteit, zelfs het paradoxale karakter van de politierol zelf (Cachet, 1982; Monjardet, 2000; Verwee, 2009b) is dat de grootste hinderpaal vormt voor ingrijpende veranderingen, en dat we in discussies over een nieuw, als legitiem ervaren politiemodel bijgevolg al deze elementen moeten samenbrengen.

In deze bijdrage willen we, door om te kijken naar het politiewerk in een verder verleden – met name de negentiende en vroege twintigste eeuw – en dat te vergelijken met het heden, achterhalen waar er zich verschuivingen hebben voorgedaan in de verhouding politie – bevolking. Concreet kijken we enerzijds naar de politierol zoals deze vorm krijgt door de invloed van burgers op het politiewerk en anderzijds naar de wijze waarop de politie, in een complex samenspel met de burger, zelf haar taken invult. We vergelijken de wijze waarop burgers die geconfronteerd worden met problemen beslissen de politie in te zetten in het verleden en vandaag. We bekijken voor beide perioden vervolgens hoe de politie omgaat met de bevolking in haar dagelijkse optreden en wanneer de afhandeling van de politietaken met of zonder spanningen met de burgers verloopt.

1. Op zoek naar continuïteit en verandering

Zoals Hoogenboom (2009) en van der Vijver (2007) terecht hebben beklemtoond, wekken de huidige vernieuwingsdrang en verandertaal op het beleidsniveau al gauw een indruk van radicale omwentelingen, maar wordt de politiepraktijk vooral gekenmerkt door continuïteit of hoogstens veel tragere verandering. Voor onderzoek naar het politiewerk is het inlassen van een langere termijnperspectief dan ook zeker zinvol. Daarmee willen we uiteraard niet beweren dat er niets is veranderd doorheen de geschiedenis. Het heden is nooit zomaar een herhaling van het verleden, wel integendeel: in de loop van de twintigste eeuw onderging de samenleving fundamentele transformaties die ook de relatie politie – bevolking hebben gewijzigd. Wij proberen precies ook belangrijke elementen van verandering te identificeren.

Deze bijdrage steunt op literatuuronderzoek, waarvoor studies van historici en van criminologen en sociologen over politiepraktijken werden bijeen gebracht die steunen op diepgaand empirisch en kwalitatief onderzoek naar het dagelijks handelen van politie op het terrein. Het sociologisch-criminologische onderzoek steunt typisch op uitvoerige participerende observatie bij politiediensten, aangevuld met andere methoden van etnografisch onderzoek. De historische studies trachten op vergelijkbare wijze door te dringen tot de politiepraktijk aan de hand van diepte-onderzoek van de documenten waarmee politieoptredens werden geregistreerd en aangestuurd in de negentiende en vroege twintigste eeuw, zoals proces-verbaal- en gebeurtenisboeken, meldingsrapporten, dagorders, enz. We spitsten onze selectie van literatuur toe op de Lage Landen, maar aangezien vooral het historisch onderzoek naar de politiepraktijk daar nog beperkt is en het ons ook aangewezen leek enkele bredere patronen in politieoptredens en de relatie met de bevolking in beeld te brengen, vullen we ook punctueel aan met internationale, zowel historische als sociologisch-criminologische studies.

2. Help! Ik kan het niet alleen: burgers en de politierol

Rond de overgang van de negentiende eeuw naar de twintigste eeuw rolde er een golf van structuurhervormingen en maatregelen ter professionalisering van politiediensten over heel Europa. Dat gebeurde in een context van verhoogde aandacht van pers en publiek voor de vermeende groeiende onveiligheid en stijgende criminaliteit, een toenemende vraag van goeude burgers naar bescherming en bezorgdheid bij sociaal-politieke elites omtrent de dreiging en onrust die uitgingen van de snel aangroeiende industriële arbeidersklasse (Emsley, 2007). Vooral in de grootsteden, waar overheden geconfronteerd werden met armoede, slechte hygiënische omstandigheden en overbevolking als gevolg van versnelde industriële en demografische groei, werd sterk geïnvesteerd in de uitbouw van een professionele publieke politie. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog beschikten alle grootstedelijke centra zoals London, Berlijn, Parijs, Amsterdam, Brussel en Antwerpen over een uitgebreide publieke politiemacht, met talrijke interventiemogelijkheden en een omvangrijk takenpakket. Doordat de stedelijke overheden steeds meer lokale verordeningen of 'politiewetten' gingen uitvaardigen om het stedelijke leven in goede banen te leiden, raakte de politie betrokken bij de regulering van zowat alle mogelijke aspecten daarvan (Emsley, 2000). Zo diende de politie van Antwerpen net als deze van Parijs, Grenoble en Lissabon, bijvoorbeeld, in het begin van de twintigste eeuw niet alleen daders van misdrijven op te sporen en prostituees en zwervers aan te houden, ze moest ook toezicht houden op onder meer het net houden van stoepen, het storten van vuilnis en het uitkloppen van tapijten, het vrijhouden van de openbare weg, het parkeren van rijtuigen en het functioneren van straatverlichting. Zij moest verder ook waken over de juiste toepassing van reglementen die voorzagen in de controle van gebouwen, logementen en sanitaire voorzieningen, alsook van commerciële wetten en reglementering van exploitatielicenties, zowaar administratieve sancties *avant la lettre* (De Koster, 2011; Deluermoz, 2012; Gonçalvez, 2012; Vogel, 2003).

Daar komt nog eens bovenop dat de bevolking in hoge mate beslag legde op de beschikbare politiecapaciteit: de politie kwam altijd ogen, oren en handen tekort om de talrijke vragen van burgers te beantwoorden. Die vragen hadden gewoonlijk weinig uitstaans met misdaad. Zo blijkt uit onderzoek naar het optreden van de Antwerpse gemeentepolitie rond de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw, bijvoorbeeld, dat de politie slechts een klein deel van haar tijd besteedde aan de opsporing en vervolging van

misdrijven of aan de afhandeling van incidenten die mogelijk met misdaad te maken hadden. Ook al gingen overheden in die periode steeds meer het *crime fighter*-model omarmen, de Antwerpse politie hield zich steeds minder met misdaadbestrijding bezig: het aandeel van de misdrijven onder de processen-verbaal verkleinde tussen 1890 en 1913 van de helft naar een derde (De Koster, 2008). Het ging bovendien overwegend om diefstal en fysieke en verbale agressie, typisch zaken die in de meeste gevallen door burgers zelf worden gemeld, wat suggereert dat de bevolking al relatief vroeg beroep ging doen op het nieuwe politieapparaat om interpersoonlijke conflicten op te lossen (De Koster, Deruytter & Vrints, 2017).

Aan de hand van verslagboeken waarin alle incidenten werden vermeld die agenten tegenkwamen op hun dagelijkse rondes, hebben historici daarnaast kunnen vaststellen dat lokale politiediensten in het verleden veelvuldig tussenkwamen bij kleinschalige conflicten, ruzies en andere incidenten die de rust en de vrede van burgers verstoorden. Ook verleenden agenten dikwijls hulp en bijstand bij de gebruikelijke ongelukken van het dagelijkse leven: zieken, zelfmoorden, verloren kinderen of weglopers, enzovoort. Anders verwoord, maakte het afhandelen van conflicten en dagelijkse kleine problemen in dewelke de politie als bemiddelaar en sociale hulpverlener optrad, de kern uit van de activiteiten van gemeentelijke politiediensten in de late negentiende en vroege twintigste eeuw, zowel in België als elders in Europa (De Koster, 2008, 2011; Deluermoz, 2012; Emsley, 2000; Vogel, 2003; Weinberger & Reinke, 1991). Men zou dan ook kunnen stellen dat lokale politiediensten al een lange traditie van gemeenschapsgerichte politiezorg kennen.

Onderzoek naar de hedendaagse politiewerking wijst uit dat het vroegere brede takenpakket grotendeels – in België en Nederland werd vooral gesnoeid in taken van administratieve controle, die vaak zijn overgenomen door andere instanties – is blijven bestaan en zelfs nog verder is uitgebreid om tegemoet te komen aan de vereisten van handhaving in een moderne samenleving. Er kwamen taken bij door de technologische revolutie, zoals de aanpak van cybercriminaliteit, er ontstonden vragen om ‘overlast’ aan te pakken, en evenementen waar orde dient gehandhaafd, werden steeds groter in omvang, zoals voetbalwedstrijden, popconcerten of betogingen. Daarnaast investeert de politie vandaag ook meer in het bijwonen van bewonersvergaderingen, het uitdelen van preventiepakketten (Verwee, 2009a), het leggen van contacten met partners en het samenwerken in complexe assemblages (Schuilenburg, 2014). Uit politiepraktijkonderzoek in binnen- en buitenland blijkt daarnaast dat de meerderheid van de aangiftes en meldingen door burgers vandaag nog steeds vooral openbare of sociale ordehandhaving betreffen, eerder dan criminele feiten of fenomenen. Een overzicht van tientallen studies opgesteld door Brodeur (2010) wijst uit dat van de meldingen vaak slechts 10 tot 30 procent te maken heeft met ‘echte’ criminaliteit, met pieken van hoogstens 50 procent. Of, in de woorden van Bayley (1994, p. 3): “*one of the best kept secrets of modern life ... [is that] the police do not prevent crime*”. Ook vandaag wordt het overgrote deel van het politiewerk direct en indirect aangestuurd door informatie die de bevolking aanlevert. Het is dus de burger die de politie voor een groot stuk aanstuurt en zijn taken initieert (Cachet, 1982; Eliaerts et al., 1992; Enhus & Ponsaers, 2005; Monjardet, 1996; Terpstra, 2010; Van Altert et al., 2009; Verwee, 2012). Doordat de burger de politie oproept voor een hele reeks van sterk uiteenlopende problemen klaagt de politie regelmatig dat ze overbelast is, zeker in tijden van budgettaire krapte. Met de regelmaat van de klok worden er debatten gevoerd over de kerntaken van de politie en meestal wordt er dan

voor gepleit om alle taken af te voeren die niet rechtstreeks in verband staan met de gerechtelijke taak (Terpstra, 2010).

De bevolking is voor de politie niet alleen een belangrijke informatiebron om problemen vast te stellen, maar ook om ze op te lossen, bijvoorbeeld door middel van getuigenissen of in geval van buurtconflicten. Zonder de bevolking is de politie in feite blind en kan zij niet voortijdig bepaalde problemen detecteren, die dan pas aan de oppervlakte komen wanneer het 'te laat' is, of de conflictsituatie bijvoorbeeld ontspoot. Die afhankelijkheid van de medewerking van burgers verwijst ook naar de specifieke machtsverhouding tussen politie en bevolking, meer bepaald naar het gezag dat de politieman bij zijn medeburger kan afdwingen bij zijn optreden. Het schaarse historisch onderzoek dat rond deze problematiek werd verricht, heeft de aandacht gevestigd op het belang van culturele en politieke contexten voor een goed begrip van de aard van het gezag van de politie. Het gezag van de negentiende-eeuwse New Yorkse *cop* was bijvoorbeeld persoonlijk; het hing af van de nabijheid tot de medeburgers. Het gezag van de negentiende-eeuwse Londense *bobby*, daarentegen, was onpersoonlijk; zijn discipline en afstand van partijpolitiek gaven hem veeleer een institutioneel dan een persoonlijk aura. Ook de *Schutzmann* van het Duitse Keizerrijk leek over een dergelijk institutioneel aura te beschikken, maar in deze gebieden leidde een intensieve regulering van het dagelijks leven door middel van lokale politieverordeningen tot een geheel andere verhouding tussen de politie en burgers, die werd gekenmerkt door veelvuldige dagelijkse contacten en conflicten (Johansen, 2016; Klein, 2010; Reinke, 1991).

Ook onderzoek naar de huidige politiepraktijk wijst op het belang en de wisselende dynamieken van het afdwingen van gezag door de politie ten aanzien van de burgers op het terrein. Aantastingen of betwistingen van deze autoriteit kunnen tot hevige reacties bij de politie leiden (Çankaya, 2015; Easton et al., 2008). Zowel Demarée (2017) als De Man (2017) stellen op basis van onderzoek naar politie in de interventiefunctie dat het afdwingen van gezag een van de belangrijkste bekommernissen is van politieagenten in hun dagelijkse contacten met burgers. Beide onderzoekers suggereren dat politiemensen over diverse scenario's beschikken om met burgers om te gaan, die ze afhankelijk van de situatie mobiliseren. Zo stelde De Man (2017) vast dat interventieagenten verschillende scenario's volgen naargelang de initiële opstelling van de burger en het verdere verloop van de interactie. Indien de burger duidelijke tekens van inschikkelijkheid toont aan de politie, zal zij streven naar een interactie die beleefd en relatief gemoedelijk is. Gaat de politie daar echter aan twifelen, dan verandert haar reactie helemaal: ze wordt formeler, zowel qua taal (het verheffen van de stem of ander woordgebruik) als qua fysieke uitstraling (de wijze waarop men gaat staan, bijvoorbeeld). Indien een interventie tot een conflict met de burger leidt, is het in toom houden van de situatie zonder gezichtsverlies zelfs zowat het enige motief van handelen voor de betrokken politiemensen. Het onderzoek van Demarée (2017) wees uit dat het vooral bij proactief optreden is dat agenten een *crime fighter*-rol opnemen en alle andere rolverwachtingen, zoals het contact met de burgers, luisteren en helpen, aan de kant schuiven. Via deze rol, waarin ze mensen veeleer controleren dan er contact mee te zoeken, proberen ze het door hen gepercipieerde gebrek aan erkenning van hun gezag te compenseren.

Daarnaast vallen ook belangrijke tegenstrijdigheden op in de verwachtingen en houdingen van burgers. Zo komt uit meerdere studies een grote discrepantie naar voren tussen de algemene verwachting dat de politie krachtadig als *crime fighter* moet optreden

en de reacties van burgers indien ze dat op het terrein ook daadwerkelijk doet. Anders gesteld: daar waar mensen verwachten dat de politie zich qua aanpak en rol, en met behulp van allerlei symbolen zoals het 'robocop-uniform', streng en krachtdadig toont ten aanzien van derden, zijn ze beduidend minder enthousiast wanneer ze zelf met die specifieke politierol en -optredens in contact komen. We zien dus een zeer ambiguë houding van de burger naar de politie toe, die draait rond het idee dat ze een 'harde' politie voor anderen willen, maar een 'zachte', luister- en hulpvaardige politie voor zichzelf wensen (Enhus, 2003). Verwee (2012) stelde deze inzichten scherper op basis van kwalitatief onderzoek naar de verwachtingen van de burgers over de politie. Zij identificeerde een caleidoscoop aan verwachtingen die door een hele reeks factoren wordt beïnvloed; leeftijd, gender, wonen in een stedelijke of rurale omgeving, context, situatie, contact, levensfase en de betekenis gegeven aan de politie.

De vaststelling dat de burger zowel in het verleden als vandaag in grote mate vorm geeft aan het dagelijks handelen van de politie en deze met erg uiteenlopende vragen en verwachtingen benadert, weerlegt het relatief antagonistische beeld dat sommige historici en sociologen hebben opgehangen van een hetzij passieve, hetzij vijandige bevolking die vanaf de negentiende eeuw aan steeds scherpere controle en repressie door de nieuwe politie zou zijn onderworpen (Berlière, 1990; Funk, 1986; Gatrell, 1990; Lenman & Parker, 1980; Lüdtke, 1989; Spitzer & Scull, 1977). Uiteraard betekende de komst van een gecentraliseerd, betaald en professioneel politieapparaat met grote interventiemogelijkheden in het dagelijkse leven van burgers een fundamentele verandering. Het leidde een verschuiving in naar meer formele vormen van regulering en conflictoplossing, onder controle van de staat. Zowel in het verleden als vandaag, echter, heeft de politie daardoor in de eerste plaats een belangrijke symbolische functie, die precies maakt dat de bevolking beroep op haar gaat doen. Daarnaast was er in de liberale Westerse democratieën nooit sprake van een algeheel repressieve handhaving, maar veeleer van een continu 'onderhandelen van orde' (Churchill, 2014a; De Koster et al., 2017; Ericson, 1982).

We zagen dat de inhoud van het dagelijkse politiewerk doorheen de geschiedenis overwegend door vragen vanuit de bevolking ingevuld is geworden. Andere taken dan misdaadbestrijding, die vaak als perifeer aan de *core business* van de politie worden gedefinieerd, zoals het oplossen van kleinere conflicten en problemen, hulpverlening en informatieverstrekking binnen de buurt gingen de kern van de dagelijkse politiezorg uitmaken. De politie beschikt voor het afhandelen van die taken in feite over unieke ervaring en expertise en burgers verwachten ook dat ze hiermee bij haar terecht kunnen. Het afstoten van deze vragen kan volgens sommige auteurs dan ook leiden tot een verlies van publiek vertrouwen in de instelling en uiteindelijk de legitimiteit van de politie in vraag stellen. Daarnaast zijn de hulpvragen van de burger, zoals hoger uiteengezet, zo divers dat het indelen ervan in 'echt' en 'onecht' een ingewikkelde tot onmogelijke opdracht is (Elijaerts & Enhus, 1992; Enhus & Ponsaers, 2005; Terpstra, 2010).

3. De 'usual suspects': doelwitten en vaste klanten van de politie

Ook na hun modernisering en uitbreiding in de late negentiende eeuw bleven de meeste Europese politiediensten voor de uitoefening van hun taken erg afhankelijk van de steun en medewerking van de bevolking. Hoewel in die periode belangrijke nieuwe kennis en technieken van opsporing en informatieverzameling tot ontwikkeling kwamen, bleef de

politie voor het opsporen van daders en het ophelderen van misdrijven sterk aangewezen op klassieke getuigenverhoren, buurtonderzoeken, observaties en informanten (Emsley, 2000). Aangezien de medewerking van burgers te belangrijk was om de bevolking tegen zich in het harnas te jagen, waren politiediensten over het algemeen geen voorstanders van grootschalige repressie. In hun dagelijkse omgang met kleine ordeverstoringen en ongemakken verkozen ze toezicht en ontrading boven interventie en maakten ze gebruik van hun discretionaire beslissingsmacht om de wet en de openbare orde op een selectieve manier te handhaven (Davis, 1991; De Koster, 2011; Deluermoz, 2012; Gonçalves, 2012; Slater, 2012; Vogel, 2003). In België, bijvoorbeeld, schreef de Antwerpse gemeentepolitie een recordaantal processen-verbaal uit voor prostitutie en openbare dronkenschap in het begin van de jaren 1890 en vlak voor de Eerste Wereldoorlog, toen ze onder intense publieke druk stond om aan de maatschappelijke vraag naar handhaving te beantwoorden (De Koster, 2008).

Daarnaast concentreerden politiediensten hun aandacht en optredens op zogenaamde 'verdachte personen' en bekende daders. Concreet waren dat die bevolkingsgroepen wiens profiel overeenstemde met de gangbare stereotiepen in verband met de (potentiële) crimineel en de oorzaken van crimineel gedrag. Niet alleen in Antwerpen, maar ook in Londen en Parijs bijvoorbeeld ging het hoofdzakelijk om mobiele groepen zoals bedelaars en landlopers, naast leden van de *urban casual poor* – laaggeschoolde en periodiek werkloze dagarbeiders (Davis, 1991; De Koster, 2011; Deluermoz, 2012). Het was een typische politiestrategie om misdrijven op te helderen en de daders te vatten wanneer er geen aangifte of getuigenis was: surveillance en observatie van personen die al bij de politie als 'verdacht' of als dader bekend stonden. Ontbrak elke aanwijzing of spoor, dan koos de politie steevast voor *rounding up the usual suspects* (Emsley, 2000).

Selectiviteit kwam verder ook tot uiting in een strategie van ruimtelijke spreiding van politieaandacht en -interventies. Zo stelde De Koster bijvoorbeeld voor Antwerpen in de jaren 1890 vast dat er in 'nette' straten slechts een minimaal politietoezicht was, 'probleembuurtten' dan weer onderworpen waren aan permanente surveillance en repressieve ordehandhaving (als *hot spots*), en de meest verarmde wijken golden als *no go-zones* waarin de verantwoordelijkheid voor handhaving en toezicht grotendeels aan de bewoners zelf werd overgelaten (De Koster, 2011). In andere Europese grootsteden vindt men voor dezelfde periode vergelijkbare patronen van selectieve handhaving (*over-policing* en *under-policing*) en geografische insluiting van criminaliteit en overlast in welbepaalde stadsdelen (o.m. Davis, 1991; Deluermoz, 2012; Gonçalves, 2012; Vogel, 2003).

Soms kregen negentiende-eeuwse politiediensten af te rekenen met grote weerstand vanwege de meest verarmde arbeiders- en migrantengezinnen die als *police property* aan een scherper toezicht en controle werden onderworpen dan anderen. In de verloederde ghetto's van de grootsteden gebeurde het zelfs dat de hele buurt slaags raakte met de politie (Churchill, 2014b). Belgische politiemannen klaagden steeds vaker bij hun oversten over een gebrek aan respect en toenemende vijandigheid: in Antwerpen nam het aantal processen-verbaal voor beledigingen en slagen aan politie maar liefst met 70 procent toe tussen 1890 en 1913 (De Koster, 2008). Die stijging kon echter evenzeer te maken hebben met een afnemende tolerantie van politieagenten ten aanzien van openlijke vormen van aanvechting van hun gezag, waardoor ze sneller verbaliseerden (Deruytter, 2011).

Net zoals in het verleden wijst hedendaags onderzoek uit dat mobiele groepen op een hoge politieaandacht kunnen rekenen. In het onderzoek van Easton et al. (2009) waren dit hoofdzakelijk zigeuners die erg zichtbaar zijn in het straatbeeld en ook vaak bedelen. Ze hebben weinig macht, minimale maatschappelijke steun en een beperkte kennis van klachtkanalen of mogelijkheden tot verweer. Zelf wijzen zigeuners op het onduidelijke, vaak harde of ontwijkende, (lokale) bestuurlijke beleid dat ten aanzien van hen wordt gevoerd (Easton et al., 2008). Van hun kant hebben politiemensen dan weer de indruk dat ze vooral het 'vuile werk' moeten opknappen door zich over een maatschappelijk verwaarloosde bevolkingsgroep te moeten ontfermen. Dit vormt mede de context voor de vastgestelde harde, minachtende, repressieve en honende houding van de politie ten aanzien van zigeuners (Easton et al., 2009).

Recent Nederlands onderzoek van çankaya (2011, 2015) stelt dat er sprake is van etnisch profileren door agenten van de noodhulp, waarbij leeftijd, geslacht en een niet-blanke huidskleur allemaal een rol spelen. Deze rol van etniciteit wordt door een Belgisch onderzoek echter iets meer genuanceerd (Easton et al., 2009). Deze studie wees met name uit – en loopt daarin opvallend parallel met de eerder besproken bevindingen van historici – dat de politie binnen 'problematische buurten' met een grote diversiteit aan etnische groepen veel vaker surveilleert en dat de 'vaste klanten' van de politie te maken krijgen met *overpolicing*, terwijl andere groepen in deze buurten niet of nauwelijks contact hebben en dus eigenlijk slecht gekend zijn door de politie. Binnen de politie circuleren soms zeer sterke beelden van de vaste (lastige) klanten. Deze beelden zijn niet exclusief voor leden van etnische groepen maar vallen ook samen met leeftijd, gender, marginaliteit of gebrekkige ouderlijke controle. Het gaat in de eerste plaats om burgers met een zeer laag economisch, sociaal en cultureel kapitaal die meerdere problemen cumuleren, zoals werkloosheid, drankverslaving, gebroken relaties, problematische woonsituatie, herhaald slachtofferschap, en die mogelijk ook tot een etnische minderheid behoren. Omdat ze door alle mazen van het welzijnsnet vallen, is hun zelfredzaamheid laag en doen ze vaak een beroep op de politie. Die laatste vindt het lastige groepen om mee om te gaan; soms treedt ze repressief op, maar bij een volgende ontmoeting kan ze ook dienstverlenend of zorgend optreden. Politieagenten die regelmatig met deze 'lastige klanten' in contact komen, hebben vaak voor de eigenlijke tussenkomst al allerhande beelden en verwachtingspatronen over de situatie die ze zullen aantreffen en het gedrag waarmee ze zullen worden geconfronteerd die sturend zijn voor de eigenlijke afhandeling. Vaak voelen ze zich onmachtig door de talrijke problemen waarmee deze bevolkingsgroepen worden geconfronteerd en vertalen ze die onmacht in hardhandig en onbeschoft gedrag (Easton et al., 2009).

4. Conflicten en contracten

De al eerder gesignaleerde spanningen en openlijke conflicten in het verleden zijn met de tijd allicht nog toegenomen. In de laatste twee decennia van de twintigste eeuw werd duidelijk dat protestbewegingen, lagere klassen en minderheidsgroepen een sterk wantrouwen ten aanzien van de politie ontwikkelden. In België was dat in de eerste plaats gericht tegen de rijkswacht en haar praktijken van infiltratie, screening en fichering in databanken van sociaal-politieke bewegingen en haar hardhandig en demonstratief optreden bij betogingen. Het oordeel dat het een organisatie was die buiten de samenleving stond, leidde uiteindelijk mede tot de politiehervorming en de keuze voor *community policing* (Enhus, 2003).

Buurtgebonden toezicht en voetpatrouilles, met andere woorden een strategie van grote zichtbaarheid op het terrein, vormden de pijlers van handhaving in de negentiende eeuw. Dat wil echter niet zeggen dat de dagelijkse politierondes op straat toen noodzakelijkerwijs gepaard gingen met meer frequente en betere contacten met buurtbewoners en een vlottere toegang tot buurtinformatienetwerken, zoals vandaag al wel eens wordt beweerd (Mulcahy, 2000). Het was om te beginnen allesbehalve eenvoudig voor politiemensen om 'vlot' contacten te leggen met de bevolking tijdens de uitoefening van hun taken. Eind negentiende-eeuwse politiereglementen schreven wel voor dat agenten in hun wijk moesten wonen en alle bewoners persoonlijk kennen, maar tegelijkertijd werd er ook van hen verwacht dat ze op hun rondes voldoende afstand hielden van de burgers, wat betekende dat langdurige gesprekken en cafébezoeken niet waren toegelaten. Daarnaast was het voor een politieagent onmogelijk om iedereen in zijn wijk te kennen: het werktterrein van agenten was behoorlijk uitgestrekt, zij moesten op hun patrouilles grote afstanden te voet afleggen en bovendien veranderde de samenstelling van de stedelijke bevolking aan een hoog tempo (De Koster, 2010; Emsley, 2000; Thale, 2007).

Men kan stellen dat de uitoefening van de dagelijkse politiezorg in de eerste plaats op 'stiltzweigende contracten' tussen burgers en politie steunde. De meeste burgers leidden hun leven waarschijnlijk op een manier die toeliet contact met de politie te vermijden en vond er wel contact plaats tussen de politie en de bevolking, dan was dat in vele gevallen anoniem: over de houdingen en interacties van deze personen kunnen we enkel speculeren (Thale, 2007). Wat historici wel over de houdingen van burgers ten aanzien van de politie in de negentiende en vroege twintigste eeuw te weten kwamen, is dat ze ambigu waren: politiediensten werden nu eens ingeschakeld, dan weer angstvallig op afstand gehouden. In het verlengde daarvan kan men er van uitgaan dat onderlinge contacten niet noodzakelijk vriendelijk waren, maar de politie doorgaans wel aanvaard werd door de bevolking: ze werd niet noodzakelijk geliefd, maar ook niet noodzakelijk gehaat (Churchill, 2014b; Deruytter, 2011; Steedman, 1984; Wood, 2003). Wat vooral opvalt, is dat naarmate de negentiende eeuw vorderde, burgers het steeds vaker als een legitiem middel gingen beschouwen om de politie erbij te roepen wanneer informele pogingen tot conflictoplossing faalden. Ze verwachtten dat de politie hen zou helpen uitzoeken hoe de zaak het best kon worden aangepakt (De Koster et al., 2017; Deluermoz, 2012; Johansen, 2016).

Buurtbewoners gingen steeds meer verwachten dat de politie gevoelig was voor hun problemen en noden en het kwam dan ook vooral tot conflicten wanneer een agent al te krachtdadig wettelijke noties van orde trachtte op te leggen die botsten met de prioriteiten en tolerantiedrempels van de lokale gemeenschap. Dat was bijvoorbeeld het geval wanneer een agent dronken of luidruchtige personen wilde aanhouden temidden van andere feestgangers en stamgasten, wanneer tippelende prostituees voor het oog van hun klanten en andere bezoekers van de hoerenbuurt werden aangehouden op straat of – en dat gaf het vaakst aanleiding tot botsingen – bij tussenkomsten van de politie in huiselijke conflicten (De Koster, 2010; Deruytter, 2011). In negentiende-eeuwse arbeidersbuurten golden daarnaast ook strenge codes van onderlinge solidariteit die maakten dat het inschakelen van de politie en vooral 'klikken' slecht aanzien werd. Enkel in weinig ernstige gevallen of wanneer de hele buurt te lijden had onder het gewelddadige, schandalige of lawaaierige gedrag van een medebewoner, kwam de politie meer te weten (Hood & Joyce, 1999). Maar zelfs in moordzaken moest de politie niet meteen op informatie vanwege de buurtbewoners rekenen (De Koster, 2010). Geen

medewerking verlenen aan de politie had dus niet noodzakelijk te maken met een gebrek aan vertrouwen in de autoriteiten of een slechte verhouding politie-bevolking, maar kon eenvoudigweg het gevolg zijn van verschillen tussen informele en officiële visies over afwijkend gedrag en de gepaste sociale reactie.

Ook vandaag blijft het niet evident voor politie om 'op maat van burger en buurt' te werken, omwille van tegenstrijdige of verkeerde verwachtingen. Zo stelt er zich wel vaker het probleem dat de burger de politie inschakelt voor een burgerlijke zaak, maar wel een strafrechtelijke afhandeling verwacht. Burgers verwachten, vaker dan men zou denken, dat de politie voor 'rechter' zal spelen in een bepaald incident of conflict en verwacht ter plekke een uitspraak of oordeel. De politie is echter in vele gevallen niet bevoegd om zo op te treden. Verkeerde verwachtingen of een als ongeschikt gepercipieerde afhandeling door de politie leiden al gauw tot frustratie en ontevredenheid bij burgers (Verwee, 2009a). Zulke ervaringen kunnen toekomstige contacten met de politie behoorlijk belasten. Zo blijken factoren zoals leeftijd en etniciteit wel de houdingen van (jonge) burgers ten aanzien van de politie te beïnvloeden, maar worden ze niet systematisch gekenmerkt door vijandigheid en worden ze vooral gevormd door het gewicht van eerdere contacten met de arm der wet. In het algemeen wijst het beschikbare onderzoek uit dat de percepties van burgers over de politie in de meeste gevallen, bij zeer diverse bevolkingsgroepen dus, sterk afhangen van hun contacten en interacties met politieagenten op microniveau (Bartsch & Cheurprakobkit, 2004; Easton et al., 2009).

Net als in het verleden lijken burgers echter liefst contact met de politie te willen vermijden. Vooral jongeren wensen doorgaans geen nauw contact met de politiediensten te onderhouden; zij verwachten dat de politie enkel opdaagt als ze daartoe is opgeroepen (Rea, 2001). Deze vrij afstandelijke verwachting impliceert dat men binding met de politie eigenlijk niet wenselijk acht, en dat kan worden uitgebreid tot de meeste burgers (Bradford et al., 2007; Verwee, 2009b). Ook Lammers (2004) geeft aan dat contacten met de politie voor burgers eerder ongewoon dan gewoon zijn en in de meeste gevallen te maken hebben met voor hen vervelende zaken, zoals aangifte van slachtofferschap, overlast in de buurt, bekeuringen en dergelijke.

5. Discussie

Doorheen de geschiedenis is de politie er enkel in geslaagd om geleidelijk aan publiek vertrouwen en legitimiteit te verwerven door van meet af aan rekening te houden met de rechten en met de vele vragen van burgers, en mits het maken van keuzes in de uitoefening van toezicht en handhaving. Dat was en is niet alleen het gevolg van de afhankelijkheid van de politie van de medewerking van burgers bij de misdaadbestrijding, maar ook, en vooral, van het feit dat de bevolking ook haar eigen problemen en prioriteiten aanbrengt. De laat-negentiende-eeuwse politiepraktijk vertoonde echter niet het 'warme' buurtgebonden aspect en de vriendelijke verhouding politie-bevolking waar soms wel van wordt uitgegaan. Contacten tussen de politie en de bevolking zijn nooit zonder meer vlot of gemakkelijk verlopen of stevig ingebed geweest in buurtrelaties, maar anderzijds werd de politie meestal wel aanvaard, zij het soms met tegenzin. De verhouding politie-bevolking is altijd al complex en ambigu geweest en precies daarom is buurt- en gemeenschapsgericht politiewerk niet eenvoudig om te realiseren.

Een belangrijk punt voor verdere reflectie over de vraag waar het naartoe moet en kan met de verhouding politie-bevolking is volgens ons het volgende: hoewel burgers altijd al in belangrijke mate beroep doen op de politie om conflicten en problemen op te lossen, en ook verwacht(t)en dat de politie daar gehoor voor heeft, waren en zijn zij tegelijkertijd meestal geen vragende partij voor frequente en nauwe contacten met de arm der wet. Het huidige debat heeft door haar eenzijdigheid enkele schaduwkanten en mogelijks zelfs perverse effecten, ondanks de vaak zeer goede bedoelingen. Door enkel te kijken naar de politie en de wijze waarop ze haar taken afhandelt, ontstaan pleidooien om in te grijpen op haar optreden, maar wordt onvoldoende aandacht besteed aan de structurele en culturele context waarbinnen dit dient te gebeuren.

De vergelijking met het verleden leert ons dat de situatie rond de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw belangrijke parallellen vertoont met vandaag, in de eerste plaats wat betreft de probleemdefinities: het instromen van 'vreemden' in de steden met een explosieve groei tot gevolg en toegenomen onveiligheidsgevoelens. Ook was de overheidsreactie vergelijkbaar: meer regels en ingrepen om de zaken onder controle te houden. Toch zien we ook een belangrijk verschil in de houding van de overheid ten aanzien van de politie. Samen met de legitimiteitscrisis op het einde van de twintigste eeuw won het neo-liberale discours aan kracht dat hamert op het afbouwen van de dominantie van de staat in het reguleren van het dagelijkse leven en op het aansturen van de samenleving door economische principes, of nog, de vrije marktmechanismen. Op het einde van de twintigste eeuw vertaalde dit zich in debatten over de kerntaken van de politie, het in vraag stellen van de efficiënte en de effectiviteit van dat dure apparaat en, in een aantal landen, een doorgedreven denken in termen van een contract tussen politie en staat. Daarbij moest de eerste in ruil voor mensen en middelen ook aantonen dat ze daar efficiënt en effectief mee omging, aan de hand van prestatiepunten en resultaatverbintenissen die de impact van het *new public management* binnen de politie vrij spel gaven. Dit denken stimuleerde mede het 'hervormen' van de politie om haar 'efficiënter' te maken (Terpstra & Trommel, 2007).

In de huidige situatie verwachten de overheid en het publiek enerzijds wijzigingen in het gedrag van de politie door meer tijd te geven aan de burger, beter ingebed te zijn in de buurt en waarden en normen over te brengen binnen de gemeenschap, terwijl anderzijds met argusogen wordt gekeken of ze wel efficiënt is. De discussie hierover kan volgens ons enkel zinvol gebeuren indien niet geïsoleerd wordt gekeken naar de wijze waarop de politie haar taken afhandelt, maar ook naar de (mogelijks incompatibele) verwachtingen en eisen vanwege zowel haar overheden als de burgers. Van bovenaf en van onderuit bepalen beide partijen immers grotendeels het takenpakket van de politie; het afwijzen van hogerehand van welbepaalde tussenkomsten wegens prioritering, tijdsgebrek of een onbelangrijke zaak leidt even snel tot een verlies aan legitimiteit als het onheus behandelen op het terrein. Hierbij is het belangrijk in te zien dat de politie nauw verknoot is met de leefbaarheid van de staat en de veiligheid van haar burgers. Er ontstaan sterke beelden over de politie als de uitvoerder van het 'sociaal contract' tussen de staat en de burger, waarbij deze laatste een deel van zijn individuele vrijheid opgeeft in ruil voor bescherming door de staat. De politie wordt als symbool verbonden met een metafysische veiligheid van mensen, hetgeen erg emotionele reacties ontlokt (Loader & Mulcahy, 2003). Doorheen haar handelen heeft de politie de mogelijkheid om geloofssystemen van politieke gemeenschappen op te wekken, te bevestigen, te

versterken én zelfs te ondermijnen. Politie is een symbool dat meerdere betekenissen heeft en daardoor onvermijdelijk ambigu is (Enhuis & Ponsaers, 2005).

Bibliografie

- BAYLEY, D. (1994). *Police for the Future*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- BARTSCH, R. & CHEURPRAKOBKIT, S. (2004). The effects of amount of contact, contact expectation, and contact experience with attitudes towards the police. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 19, 58-70.
- BERLIÈRE, J.-M. (1990). *L'institution policière sous la IIIe République*. Unpublished PhD thesis in History, Université de Bourgogne.
- BRADFORD, B., JACKSON, J. & STANKO, E. (2007). *Contact and confidence: On the distribution and Significance of Public Encounters with the police*. Paper at the European Society of Criminology conference, Bologna, Italy.
- BRODEUR, J.P. (2010). *The policing web*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- BROGDEN, M., & NIJHAR, P. (2005). *Community policing. National and international models and approaches*. Portland, OR: Willan Publishing.
- CACHET, L. (1982). Problemen in de relatie politie-bevolking: over de oplosbaarheid en onoplosbaarheid van problemen. *Tijdschrift voor Politie*, 9, 430-434.
- ÇANKAYA, S. (2011). *Buiten veiliger dan binnen. In- en uitsluiting van etnische minderheden binnen de politieorganisatie*. Delft: Eburon.
- ÇANKAYA, S. (2015). Professional anomalies: Diversity policies policing ethnic minority police officers. *European journal of policing studies*, 2(4), 383-404.
- CHURCHILL, D. (2014a). Rethinking the State Monopolization Thesis: The Historiography of Policing and Criminal Justice in Nineteenth Century England. *Crime, History and Societies*, 18(1), 131-152.
- CHURCHILL, D. (2014b). 'I am just the man for Upsetting you Bloody Bobbies': Popular animosity towards the police in late nineteenth-century Leeds. *Social History*, 39(2), 248-266.
- DAVIS, J. S. (1991). Urban Policing and its Objects: Comparative Themes in England and France in the Second Half of the Nineteenth Century. In C. Emsley & B. Weinberger (Eds.), *Policing Western Europe* (pp. 1-17). New York: Greenwood Press.
- DE KOSTER, M. (2008). Routines et contraintes de la police urbaine à Anvers, 1890–1914. In: J.-M. BERLIÈRE, C. DENYS, D. KALIFA & V. MILLIOT (Eds.). *Métiers de police. Etre policier en Europe XVIII-XIXe siècles* (pp. 345-62). Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- DE KOSTER, M. (2010). De verhouding politie-bevolking in historisch perspectief: wederzijdse afhankelijkheid en stilzwijgende contracten. *Justitiële Verkenningen*, 10(2), 81-93.
- DE KOSTER, M. (2011). Politieoptredens en het dagelijks ordenen van de stad. Antwerpen, eind negentiende – begin twintigste eeuw. In: M. DE KOSTER, B. DE MUNCK, H. GREEFS, B. WILLEMS & A. WINTER (Eds.), *Werken aan de stad. Stedelijke actoren en structuren in de Zuidelijke Nederlanden, 1500-1900* (pp. 236-253). Brussel: VUB-Press.

- DE KOSTER, M., B. DERUYTTER & A. VRINTS (2017). Police–public relations in transition in Antwerp, 1840s–1914, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, DOI: 10.1080/13507486.2017.1327514
- DELUERMOZ, Q. (2012). *Policiers dans la ville. La construction d'un ordre public à Paris (1854-1914)*. Paris: Publications de la Sorbonne.
- DEMARÉE, C. (2017). Danger is also what patrol officers make of it. *European Journal of Policing Studies. Special Issue: Observing the observers: Ethnographies of the social world of the police*, 5(1).
- DE MAN, C. (2017). Interaction practices of patrol and district police officers in contact with the population. *European Journal of Policing Studies. Special Issue: Observing the observers: Ethnographies of the social world of the police*, 5(1).
- DERUYTTER, B. (2011). 'Maar de overmacht bleef aan ons...' *De dagelijkse strijd om gezag tussen ordediensten en burgers in het begin twintigste-eeuwse België*. Ongepubliceerde masterscriptie, Universiteit Gent, Geschiedenis.
- EASTON, M., PONSAERS, P., DEMARÉE, C., VANDEVOORDE, N., ENHUS, E., HUTSEBAUT, F., MOOR, L. G. (2009). *Multiple community policing: hoezo?* Gent: Academia Press.
- EASTON, M., TANGE, C. & P. PONSAERS (eds.) (2008). *Out of the box. Een boek om te kleuren en te denken over interculturaliteit en politie. Diversiteit in diversiteit*. Brussel: Politeia.
- ELIAERTS, C., ENHUS, E., SENDEN R. (1992). *Politie en Bevolking. Vragen staat vrij.... De politionele afhandeling van vragen uit de bevolking*. Brugge, Vanden Broele.
- EMSLEY, C. (2000). The Policeman as Worker: A Comparative Survey c. 1800-1940. *International Review of Social History*, 45(1), 89-110.
- EMSLEY, C. (2007). *Crime, Police and Penal Policy: European Experiences 1750-1940*. Oxford: Oxford University Press.
- ENHUS, E. (2003). De relatie bevolking-politie: het paard van Troye? In: J. VAN ERCK (Ed.), *Gemeenschapsgerichte politiezorg = externe oriëntering* (pp. 37-52). Brussel: Politeia.
- ENHUS, E. (2006). Het kerntakendebat in kaart. In: P. PONSAERS, E. ENHUS, & F. HUTSEBAUT (Eds.), *Het kerntakendebat continued* (pp. 13–26). Brussel: Politeia.
- ENHUS, E., & PONSAERS, P. (2005). Onmacht tot cultuurverandering. Politiehervorming in België. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47(4), 345–354.
- ERICSON, R.V. (1982). *Reproducing Order: A Study of Police Patrol Work*. Toronto : University of Toronto Press.
- FUNK, A. (1986). *Polizei und Rechtsstaat. Die Entwicklung des staatlichen Gewaltmonopols in Preußen 1848-1914*. Frankfurt/Main: Campus Verlag.
- GATRELL, V.A.C. (1990). Crime, authority and the policeman-state. In: F.M.L. THOMPSON (Ed.), *The Cambridge Social History of Britain: Volume 3* (pp. 243-310). Cambridge: Cambridge University Press.
- GONÇALVES, C.G.R. (2012). *Civilizing the police(man): police reform, culture and practice in Lisbon, c.1860-1910*. Unpublished PhD thesis in History, Open University.
- HOOD, R., & K. JOYCE (1999). Three generations: oral testimonies on crime and social change in London's East End. *British Journal of Criminology*, 35(1), 136-160.

- HOOGENBOOM, A.B. (2009). Dingen veranderen en blijven gelijk. *Justitiële verkenningen*, 35(1), 63-77.
- JACKSON, J., & BRADFORD, B. (2010) What is trust and confidence in the police? *Policing: a journal of policy and practice*, 4(3), 241-248.
- JACKSON, J., BRADFORD, B., STANKO, B., & HOHL, K. (2012). *Just Authority? Trust in the Police in England and Wales*. London & New York, Routledge.
- JACKSON, J., & SUNSHINE, J. (2007). Public confidence in policing: a neo-durkheimian perspective. *British Journal of Criminology*, 47(2), 214-233.
- JOHANSEN, A. (2016). Police–Public Relations: Interpretations of Policing and Democratic Governance. In: P. KNEPPER & A. JOHANSEN (Eds.), *The Oxford Handbook of the History of Crime and Criminal Justice* (pp. 497-519). New York: Oxford University Press.
- KLEIN, J. (2010). *Invisible Men. The Secret Lives of Police Constables in Liverpool, Manchester and Birmingham, 1900-1939*. Liverpool: Liverpool University Press.
- KLOCKARS, C. (1988). The Rhetoric of Community Policing. In: J. R. GREENE & S. D. MASTROFSKI (Eds.), *Community Policing: rhetoric or reality* (pp. 239–258). New York: Praeger Publishers.
- LAMMERS, J. B. (2004). *Oordelen over de politie. Een analyse van de invloed van contacten op het oordeel van burgers over het functioneren van de politie*. Enschede: Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente.
- LENMAN, B., AND G. PARKER (1980). The state, the community and the criminal law in early modern Europe. In: V.A.C. GATRELL, B. LENMAN & G. PARKER (Eds.), *Crime and the law: the social history of crime in Western Europe since 1500* (pp. 11-48). London: Europa Publications.
- LOADER, I., & MULCAHY, A. (2003). *Policing and the condition of England: memory, politics and culture*. Oxford: Oxford University Press.
- LOFTUS, B. (2010). Police occupational culture: classic themes, altered times. *Policing and Society*, 20(1), 1-20.
- LÜDTKE, A. (1989). *Police and State in Prussia, 1815-1850*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAZEROLLE, L., ANTROBUS, E., BENNETT, S., & TYLER, T. R. (2013). Shaping Citizen Perceptions of Police Legitimacy: A Randomized Field Trial of Procedural Justice: Shaping Citizen Perceptions of Police. *Criminology*, 51(1), 33-63.
- MULCAHY, A. (2000). Policing History. The Official Discourse and Organizational Memory of the Royal Ulster Constabulary. *British Journal of Criminology*, 20, 68-87.
- MONJARDET, D. (1996). *Ce que fait la police: Sociologie de la force publique*. Paris: La Decouverte.
- MONJARDET, D. (2000). Police and the public. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(3), 353–378.
- PAYNE, B. K. & GAINEX, R. R. (2007). Attitudes about the police and neighbourhood safety in disadvantaged neighbourhoods: the influence of criminal victimisation and perceptions of a drug problem. *Criminal Justice Review*, 32(2), 142-155.

- REA, A. (2001). *Jeunes immigrés dans la cité. Protestation collective, acteurs locaux et politiques publiques*. Brussel: Editions Labor.
- REINKE, H. (1991). "Armed as if for War": The State, the Military and the Professionalisation of the Prussian Police in Imperial Germany. In: C. EMSLEY & B. WEINBERGER (Eds.), *Policing Western Europe* (pp. 55-73). New York: Greenwood Press.
- SCHUILENBURG, M. & STEDEN, R. VAN (2014). Praktijken van selectieve uitsluiting: over bescherming door en tegen veiligheidsassemblages. *Cahiers Politiestudies*, 30(1), 51-62.
- SLATER, S. (2012). Street Disorder in the Metropolis, 1905–39. *Law, Crime and History*, 59–91.
- SPITZER, S., & A.T. SCULL (1977). Social control in historical perspective: from private to public responses to crime. In: D.F. GREENBERG (Ed.), *Corrections and Punishment* (p. 265-286). London: Sage.
- STEEDMAN, C. (1984). *Policing the Victorian Community: the formation of English provincial police forces, 1856-80*. London: Routledge & Kegan Paul.
- TANKEBE, J. (2013). Viewing Things Differently: The Dimensions of Public Perceptions of Police Legitimacy: Public Perceptions of Police Legitimacy. *Criminology*, 51(1), 103-135.
- THALE, C. (2007). The informal world of police patrol. New York City in the Early Twentieth Century. *Journal of Urban History*, 33(2), 183–216.
- TERPSTRA, J. (2010). *De maatschappelijke opdracht van de politie. Over identiteit en kernelementen van politiewerk*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- TERPSTRA, J. B., & TROMMEL, W. (2007). Politie, prestatie en presentatie: over bedrijfsmatigheid en imagowerk. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 1, 7-20
- TYLER, T. R. (2006). *Why People Obey the Law*. Princeton: Princeton University Press.
- TYLER, T. R. (2011). Trust and legitimacy: Policing in the USA and Europe. *European journal of criminology*, 8(4), 254–266.
- VAN ALBERT, K., ENHUS, E., & STOL, W. (2009). De twee gezichten van de politie: interventie versus wijkwerking. In: I. VERWEE, E. HENDRICKX & F. VLEK (Eds.), *Wat doet de politie?* (pp. 15-36). Cahiers Politiestudies 13. Antwerpen: Maklu.
- VERWEE, I. (2009a), Wat doet de politie? Onderzoek naar de dagelijkse politiepraktijk. In: I. VERWEE, E. HENDRICKX & F. VLEK (Eds.), *Wat doet de politie?* (pp. 37-66). Cahiers Politiestudies 13. Antwerpen: Maklu.
- VERWEE, I. (2009b). De burger als vergeten schakel. In: W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDERBEKEN & G. VERMEULEN, *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon* (pp. 65-74). Antwerpen: Maklu.
- VERWEE, I. (2012). *De politierol bekeken door de bril van de burger*. Antwerpen: Maklu.
- VIJVER, C., VAN DER (2007). *Doolhof of kaleidoscoop?* In: D. HILARIDES & P. TOPS (Eds.), *Passie voor de politie: in het hart van het vak* (pp. 231-247). Apeldoorn: Politie-academie.
- VOGEL, M. (2003). Police et espace urbain: Grenoble 1880-1930. *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 50(1), 126-144.

WEINBERGER, B. & H. REINKE (1991), A Diminishing Function? A Comparative Historical Account of Policing in the City. *Policing & Society*, 1, 213-224.

WOOD, J.C. (2003). Self-Policing and the Policing of the Self: Violence, Protection and the Civilizing Bargain in Britain. *Crime, History and Societies*, 7(1), 109–28.